

Inleiding

Deze aflevering van het Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken is geheel gewijd aan de problematiek van rivaliserende aanspraken op tijdsbesteding afkomstig uit de werk- en privé-sfeer. Het combineren van arbeid en zorg vraagt van individuen en huishoudens een ware balanceerkunst, en valt daarmee uitstekend binnen de themareeks 'Combineren en balanceren' die het Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken begin 2003 is gestart. De afgelopen jaren heeft een onderzoeksteam van de onderzoeksschool *Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology* (ICS) samengewerkt in het onderzoeksprogramma '*Time Competition: disturbed balances and new options in work and care*' (Van der Lippe & Glebbeek, 1999) dat is gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Het aandachtsgebied is erop gericht de toegenomen spanning tussen de eisen van de werk- en thuissituatie te verklaren vanuit beheersstructuren van de organisatie en het huishouden. Het is opgebouwd uit vijf verschillende deelprojecten die met elkaar zo goed mogelijk de verschillende aspecten van het tijdsbestedingsprobleem bestrijken. Daarboven wordt in de diverse projecten gepoogd om oplossingen voor dit probleem aan te geven op zowel organisatie- als huishoudensniveau.

Het *eerste* project gaat in op de beheersstructuren van moderne organisaties en de effecten die zij hebben op de tijdsdruk van werknemers. Het *tweede* project gaat na in hoeverre gebruik wordt gemaakt van telewerken door organisaties en werknemers als strategie om tijdsdruk te lijf te gaan. Het *derde* project richt zich op

nieuwe opties in collectieve overeenkomsten, en meer specifiek op 'CAO à la carte'-arrangementen, waar werknemers kunnen kiezen of ze tijd tegen geld ruilen. Het *vierde* project concentreert zich op uitbesteding van huishoudelijke en verzorgende taken als een mogelijkheid om tegemoet te komen aan de verschillende eisen van de thuis- en werksituatie. Het *vijfde* project gaat tot slot in op de manieren die het huishouden gebruikt om de problemen van tijdsdruk het hoofd te bieden.

Om de vragen van al deze projecten te kunnen beantwoorden, was het nodig om zowel van organisaties, werknemers als hun eventueel aanwezige partner gegevens te verzamelen. In bestaand onderzoek is het tot op heden niet gebruikelijk om zowel organisaties gedetailleerd te ondervragen als de huishoudens waartoe hun werknemers behoren. Vaak zijn er afzonderlijke organisatiestudies (zoals het OSA-vraagpaneel) en afzonderlijke huishoudenenquêtes (zoals het OSA-aanbodpaneel, de Familie-enquête en de Tijdsbestedingsonderzoeken). Een veelbesproken uitzondering is de Amerikaanse 'National Organizations Study' (Kalleberg, Knoke, Marsden & Spaeth, 1996), waarin aan een steekproef van werknemers is gevraagd in welk bedrijf zij werken, waarna een enquête aan het bedrijf is voorgelegd. Deze opzet leidt er echter wel toe dat er per organisatie meestal maar gegevens van één werknemer aanwezig zijn. Aangezien het in onderhavig onderzoeksprogramma gaat om het vergelijken van de invloed van organisaties op de tijdsdruk van werknemers en de oplossingen die organisaties en werknemers daarvoor vinden, was

* Tanja van der Lippe en Jacques van Hoof zijn redacteur van het Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken en Arie Glebbeek is gelegenheidsredacteur ten behoeve van onderhavig themanummer.

het nodig om gegevens van meerdere werknemers per organisatie te verzamelen. Daarom is er voor gekozen om bij de organisatie te beginnen.

Binnen organisaties zijn verschillende functiegroepen onderscheiden, omdat niet kan worden aangenomen dat alle werknemers binnen een organisatie op dezelfde manier worden aangestuurd. Een functiegroep bestaat idealiter uit medewerkers die soortgelijke taken verrichten, voor wie gelijke arbeidstijden en locaties gelden, voor wie een vergelijkbare mate van zelfstandigheid bestaat bij het uitoefenen van hun functie, en die vergelijkbaar zijn wat betreft hun arbeidsvoorwaarden. Binnen deze functiegroepen zijn werknemers benaderd en deze zijn samen met hun eventuele partner thuis geïnterviewd. In samenwerking met het organisatieadviesbureau *Twynstra Gudde* zijn diverse organisaties verspreid over verschillende bedrijfstakken benaderd. Er is niet gestreefd naar een volstrekt representatieve steekproef van alle Nederlandse bedrijven en werknemers, maar de nadruk is gelegd op de grotere professionele, dienstverlenende en kennisintensieve organisaties, omdat deze de voorhoede vormen van de aankomende kenniseconomie. Door ook meer traditionele organisaties mee te nemen, en door het onderscheid in functiegroepen binnen de organisaties, is de totale variatie aan beheersstructuren ruim voldoende om de effecten ervan te kunnen vaststellen. In totaal zijn gegevens beschikbaar van 30 organisaties, 89 functiegroepen en 1.114 huishoudens. De gegevens zijn op meerdere manieren verzameld bij de organisaties en de huishoudens. Er is door de meest in aanmerking komende (HR-)managers een algemene schriftelijke vragenlijst ingevuld op organisatieniveau en een specifieke schriftelijke vragenlijst per functiegroep. Daarnaast zijn interviews en schriftelijke vragenlijsten afgenomen bij werknemers en hun eventuele partner. Naast deze dataverzameling waarbij organisaties en huishoudens gezamenlijk zijn onderzocht, zijn nog twee afzonderlijke dataverzamelingen uitgevoerd: één om gegevens te betrekken van meerdere organisaties en de andere om meerdere werknemers te interviewen binnen één organisatie. In de betreffende artikelen wordt op deze aanvullende dataverzamelingen uitvoeriger ingegaan.

De gekozen artikelen vormen een weerspiegeling van kwesties die gepaard gaan met het 'combineren en balanceren' van werknemers. *Arie Glebbeek en Tanja van der Lippe* proberen in een vooral theoretisch getint artikel de lezer ervan te overtuigen dat tijdconcurrentie een belangrijke verklaring vormt voor de moeilijkheden die mensen ervaren met de combinatie van arbeid en zorg. *Patricia van Echtelt* bestudeert de gevolgen van een belangrijke bron van tijdsdruk, namelijk overwerken. De verschillende mechanismen die tot overwerk aanzetten blijken de gevolgen van overwerk te compenseren of juist te vergroten. *Pascale Peters en Ronald Batenburg* bezien vervolgens in hoeverre thuiswerken, een mogelijkheid om met tijdconcurrentie om te gaan, door organisaties wordt toegestaan. Ze combineren daartoe ideeën met betrekking tot het risico dat thuiswerken voor de werkgever met zich meebrengt en de heersende organisatiecultuur. *Carlien Hillebrink, Joop Schippers, Pascale Peters en Anneke van Doorne-Huiskes* onderzoeken de keuzes die werknemers kunnen maken ten aanzien van hun arbeidsvoorwaardenpakket, en met name de keuze voor meer of minder verlof. Ze laten zien dat deze meerkeuzesystemen aansluiten op de diversiteit in levens van werknemers. *Esther de Ruijter en Tanja van der Lippe* gaan dieper in op één van de strategieën om de combinatie van arbeid en zorg te vergemakkelijken. Ze onderzoeken in welke mate de beschikbaarheid van partners als gevolg van hun betaalde baan de uitbesteding van allerlei huishoudelijke taken beïnvloedt. *Philip Wotschack* vestigt de aandacht op de huishoudregels en conflicthantering van samenwonende partners om de tijdsallocatie binnen het huishouden te reguleren. Hij introduceert daartoe het concept 'huishoudbeheersing'.

Natuurlijk zijn niet alleen onderzoekers binnen dit programma druk bezig met kwesties rondom tijdconcurrentie. We zijn daarom verheugd met de bijdrage van *Peters Smulders en Irene Houtman* van TNO Arbeid. Hun artikel is een waardevolle aanvulling, juist omdat het op inzichtelijke wijze de oorzaken van werkdruk laat zien en de groepen die een verhoogd risico lopen op werkdruk belicht. De twee columns van respectievelijk *Marcel de Rooij* van Twynstra Gudde en *Luchien Karsten* van de Rijksuniversiteit Groningen prikkelen de lezer

om verder na te denken over het thema tijdconcurrentie. Kortom, dit themanummer biedt een rijke schakering van onderzoek naar strategieën en arrangementen om werk en privé te combineren.

Literatuur

- Kalleberg, A.L., Knoke, D., Marsden, P.V. & Spaeth, J.K. (1996). *Organizations in America*. Thousand Oaks: Sage.
- Lippe, T. van der & Glebbeek, A.C. (1999). *Time competition: disturbed balances and new options in work and care*. Grant proposal for the NWO-program 1999/2000. ICS Utrecht/Groningen.